Senioreiden medialukutaidot:

Mitä medialukutaidot ovat? Miksi niitä tarvitaan?

PÄIVI RASI-HEIKKINEN
Professori, Lapin yliopisto, Kasvatustieteiden tiedekunta

Kansallisen senioriliitto ry:n online-koulutus, 6.3.2024

LAPIN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF LAPLAND
Pohjoisen puolesta – maailmaa varten

Taustaksi: miksi medialukutaitoja?

- Medioituminen & digitalisoituminen
- Teknologinen kehitys:
  - robotisaatio
  - tekoäly
- Covid-19 -kriisi ja Venäjän sotilaallinen hyökkäys Ukrainaan
- **Dis- ja misinformaatio, esim. valeuutiset:**
  - haastaa mediat, faktantarkistajat, kasvattajat/kouluttajat, kansalaiset jne.!
- Medialukutaito tämän päivän kansalaistaitona

Kuva: IkäihMe-hanke/Marko Junttila

Mitä ovat mediat?

Mediat toimivat ihmisten välissä, ne välittävät informaatiota eri muodoissa

Perinteiset ja digitaaliset mediat sisältöineen:

- sanoma- ja aikakauslehdet
- televisio
- radio
- kirjallisuus (kauno/oppi/tieto/tiede)
- elokuvat
- pelit
- internet kaikkine sisältöineen, ml. sosiaalinen media (esim. Facebook, Instagram, TikTok).
- myös robotit voidaan nähdä medioina!

Kuva: Ville Rinne, Lapin yliopisto

Medialukutaidot - enemmän kuin taitoja erottaa valeuutisia!

Taitoja päästä perinteisten ja digisisältöjen äärelle	• Osaa ottaa medialaitteita, ohjelmistoja, palveluita käyttöön	**Mihin tarvitaan? Esimerkiksi …** • Oppiminen • Itseilmaisu • Arjen sujuminen • Sosiaalisten suhteiden ylläpito • Palveluiden hyödyntäminen • Yhteiskunnallinen osallistuminen • (Tieto)turvallisuus • Osallisuus • Hyvinvointi • Sivistys • Sosiaalinen kestävyys • Yhdenvertaisuus • Demokratia
Taitoja käyttää, ymmärtää, kriittisesti arvioida erilaisia mediasisältöjä	• Ymmärtää medioiden toimintalogiikkoja • Osaa arvioida lähteiden ja tiedon oikeellisuutta ja luotettavuutta • Ymmärtää, että tieto on ”näkökulmaista”, arvosidonnaista, ja siinä on tarkoitusperiä • Osaa suojata tietoja ja yksityisyyttä • Tuntee tekijänoikeuksia ja sananvapauden säädöksiä	
T ttaa & jakaa mediasisältöjä, viestiä medioiden välityksellä	• Osaa viestiä itselle merkityksellisten medioiden kautta vastuullisesti ja eettisesti	

Esimerkki:
Miten uutisjuttua voi arvioida kriittisesti?

- Millaisia asioita otsikko, kuvat, kuvatekstit nostavat esiin?
- Mitä uutisjuttu ei kerro ilmiöstä?
- Kuka/ketkä saavat äänensä kuuluviin, kuka ei?
- Mikä/kenen näkökulma vaikuttaa olevan keskeisin?
- Millaisissa rooleissa ihmisiä kuvataan? (esim. sivulliset, uhrit, objektit, aktiiviset toimijat)
- Millaisia lähteitä on käytetty ja miten? Mitä muita tiedonlähteitä olisi voitu käyttää?
- Kuka saa sanoa viimeisen sanan — toisin sanoen mihin uutisjuttu päättyy?
- Näkyykö toimittajan oma näkökulma hänen sanavalinnoissaan?

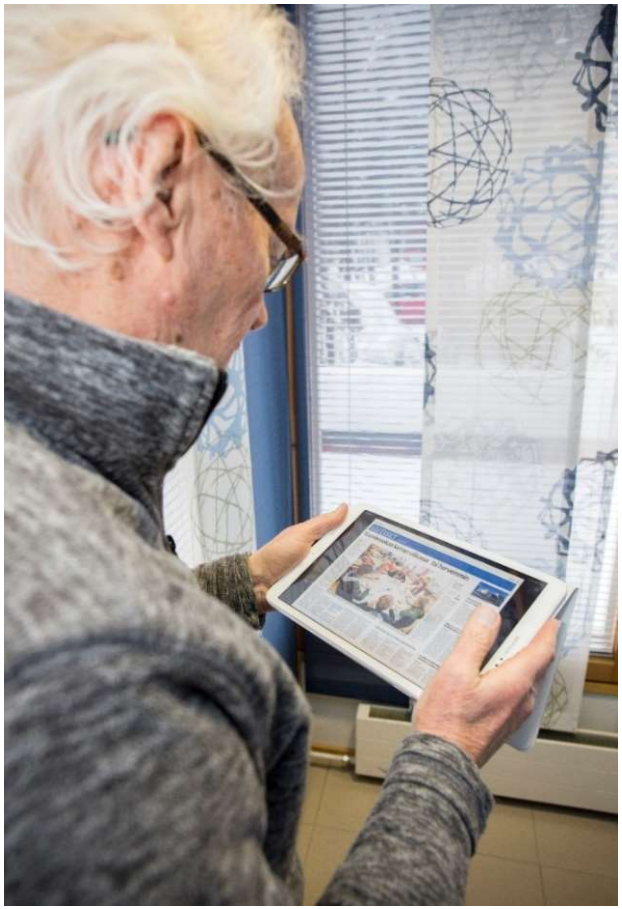

Kuva: IkäihMe-hanke/Marko Junttila

Entäpä kuvamuotoinen dis- ja misinformaatio?

”Deepfaket” eli **syvähuijaukset** = **vääristeltyjä, hyvin aidon oloisia kuvia ja videoita.**

Tekoälyn avulla voidaan nykyisin:

- ”hyvin todentuntuisesti muuttaa ihmisten kasvoja, vartaloa ja ääntä siten, että heidät saadaan tekemään ja sanomaan asioita, joita he eivät todellisuudessa ole koskaan tehneet tai sanoneet.”

- ”luoda aitojen valokuvien näköisiä kuvia lähes mistä tahansa aiheesta. Videoihin ja kuviin voidaan lisäksi vaikkapa lisätä esineitä totuuden vääristämiseksi.”

Kuva: https://factcheck.afp.com/doc.afp.com.33ZJ8WU

”Tekoälyllä tehdyissä kuvissa ja videoissa virheitä voi näkyä esimerkiksi käsissä, hampaissa, korvissa, silmälaseissa ja vartalon mittasuhteissa. Ihmisen iho myös usein näyttää liian pehmeältä ollakseen totta. Tarkista ne.”

Faktabaari: https://faktabaari.fi/fakta/nain-tarkistat-onko-materiaali-aitoa-vai-deepfake/

AFP Fact Check

TOP NEWS | REGIONS | TOPICS

https://factcheck.afp.com/doc.afp.com.34EQ8F9

Esimerkki 2:
Miten kuvien/videoiden aitoutta voi arvioida?

Faktabaari: https://faktabaari.fi/fakta/nain-tarkistat-onko-materiaali-aitoa-vai-deepfake/

- Kuka kuvan/videon/ääninauhan on julkaissut?
- Mitä muut lähteet sanovat asiasta? Ovatko luotettavat lähteet raportoineet asiasta?
- Onko joku kyseenalaistanut materiaalin aitouden kommenteissa?
- Löydätkö muita kuvia/videoita/materiaalia samasta tapahtumasta?
- Ovatko videolla puhuvan ihmisen suun liikkeet ja ääni yhtäaikaiset ja uskottavat?
- Kuulostaako ääninauhalla siltä, että puhuja hengittää välissä? Tulevatko hengitykset loogisissa kohdissa?
- Onko puheessa täytesanoja ja epäröintiä, vai kuulostaako puhe epäilyttävän harkitulta ja suoraviivaiselta?
- Onko puheen intonaatio liian monotonista ollakseen totta?
- Räpsyvätkö puhujan silmät? Entä katsovatko ne samaan suuntaan?

Mitä ajankohtaista meneillään medialukutaitojen saralla?

Kurkistus tutkimus- ja kehittämishankkeisiimme

SENIORS UNITED AGAINST MISINFORMATION

SUM Seniorit vastaan misinformaatio! tutkimus- ja kehittämishanke

- 15.11.2022 - 14.11.2024 (rahoittaja: Euroopan komissio)
- Hankekumppanit:
  - Associació Verificat (espanjalainen faktantarkastusyhdistys)
  - Housatonic (italialainen viestintäyritys)
  - Lapin yliopisto
- https://www.wearesum.eu/
- Kehitetään senioreiden vertaisoppimiseen perustuvia kriittisen medialukutaidon koulutuksia ja tukimateriaaleja
- **Hankkeen lopputavoite on tuottaa työkalupakki:**
  - työkaluja, materiaaleja ohjeita siihen, kuinka senioreiden medialukutaitoja voidaan kehittää misinformaatiota vastaan
  - 7 kielellä: englanti, saksa, suomi, ranska, katalaani, espanja, italia

MediaRoboLit 65+ tutkimushanke

- 1.9.2023 - 31.8.2027 (rahoittaja: Suomen Akatemia)
- Lapin, Jyväskylän ja Tampereen yliopistot
- Toteutetaan esim. kansallinen kyselytutkimus
- https://www.ulapland.fi/FI/Kotisivut/MediaRoboLit-65

Tutkitaan 65+ Suomessa asuvia henkilöitä

- Millaisia ovat heidän media- ja robottilukutaitonsa?
- Miten ikä, koulutus, kulttuurinen tausta, sp, asuinpaikka ja terveys kytkeytyvät media- ja robottilukutaitoon?

Kohteena

- Uutistenlukutaito
- Terveyttä koskevan tiedon lukutaito
- Robottilukutaito
- Medioiden käyttö vuorovaikutukseen sekä viihde ja virkistäytymistarkoituksissa

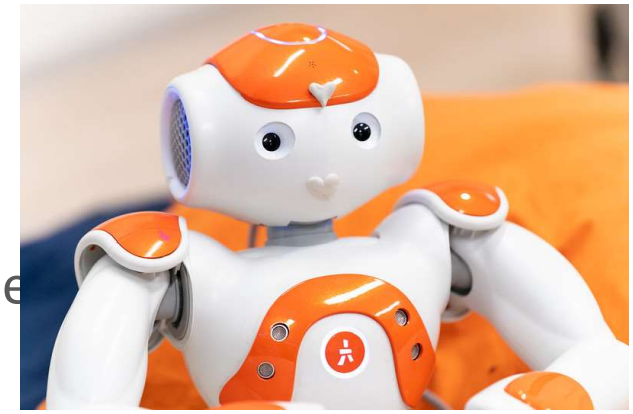

Kuva: Anriika Photography

Hankkeen ihka ensimmäisiä tuloksia:

Senioreilla paljon osaamista ja taitoja – ei vain vajeita!

Kun tarkastellaan senioreille **merkityksellisiä medioita osana elämänkulkua**, osaaminen näyttäytyy eri valossa kuin jos tarkastellaan vain digitaalisia medioita

- Taito pysyä vuosikymmeniä mediateknologisen kehityksen matkassa.
- Taito yhdistää arjessa perinteisiä ja digimedioita (=mediarepertuaarit).
- Taito ylläpitää pitkäkestoisia, tunnepitoisia mediasuhteita.
- Taito arvioida medioita, mediasisältöjä ja digipalveluja suhteessa menneeseen (=temporaalinen medialukutaito).

Kuva: IkäihMe-hanke/Marko Junttila

Osaamista ja taitoja – ei vain vajeita!

Taitoja:

- **etsiä** & **löytää** tarkoituksenmukaista tietoa
- **keskittyä** tarkkaavaisesti medioihin
- **arvioida** sisältöjen
  - ✓ valikoituneisuutta, painottuneisuutta
  - ✓ näkökulmaisuutta
  - ✓ luotettavuutta
- **valita & rajata** mediankäyttöä
- **suunnitella** media-arkea, toimia suunnitelmien mukaisesti
- **käyttöönottaa** & **käyttää** uusia digisovelluksia sosiaalisissa suhteissa

Kuva: IkäihMe-hanke/Marko Junttila

Kiitos!

paivi.rasi-heikkinen@ulapland.fi
https://paivirasi.webnode.page/

ulapland.fi